

ЕКОНОМІЧНА СВІДОМІСТЬ ТА ЇЇ РОЛЬ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження. Формування ринкової економіки в Україні розпочалося з відтворенням ринкових інституцій, які існували лише в зародковому стані. Це має відбуватися за схемою, яка враховує економічні, політичні, історичні та психологічні особливості, характерні для країни. Передусім зазначимо, що Україна ніколи не мала високорозвинених товарно-грошових відносин. Становлення їх по суті розпочалося після скасування кріпацтва у 1861 р. і відбувалося на фоні значних феодалних пережитків. Значним було втручання держави в економіку [1]. Уже звичним стало твердження про те, що Україна переживає перехідний період. З одного боку, здійснюється процес пристосування старих інститутів і структур до нових умов існування, з іншого - поступово застосовуються нові ідеї та підходи, утворюються нові інститути й механізми ринкової економіки. У результаті виникають типові для транзитивного періоду суперечності між змістом і формою нових інститутів [2].

Мета дослідження: визначення особливостей, структури економічної свідомості, її форм та механізму функціонування в умовах ринкової економіки. **Об'єкт** – економічна свідомість як форма суспільної свідомості. **Предмет** – економічна свідомість, її суть, роль та значення в умовах ринкової економіки України, особливості ринкової економіки України.

Економічне життя функціонує завдяки дії не тільки об'єктивних законів суспільного розвитку, але і суб'єктивної діяльності людей. Вона залежить від усвідомлення, оцінки економічними суб'єктами змін, що відбуваються в сфері виробництва і економічних відносин, цілей, спрямованих на задоволення економічних інтересів. Економічне життя знаходить відображення в реальному свідомості у вигляді поглядів, думок, почуттів, які в свою чергу є основою для формування мотивів діяльності у виробничому процесі. Така значна роль свідомості різних суб'єктів робить категорію «економічна свідомість» однією з основних в економічній і соціальній психології [3]. Економічна свідомість цікавить нас як певна система, яка поряд з об'єктивними умовами життя (одночасно будучи опосередкованою ними) формує цілі трудової і соціальної діяльності того чи іншого роду, мотиви соціального і економічного поведінки. Свідомість в значній мірі визначає не тільки характер і якість діяльності, але і можливі для даного індивіда з моральної точки зору засоби досягнення цілей. Наше суспільство перебуває на етапі переходу до нового якісного стану. Наскільки успішним буде цей перехід, багато в чому залежить від рівня розвитку суспільної свідомості [5]. Економічна свідомість - це внутрішньо суперечливе, багаторівневе утворення, яке в узагальненому вигляді відображає ступінь знайомства, суб'єкта з економікою і раціональне ставлення до неї. Економічна свідомість, як і будь-яка інша форма суспільної свідомості, має власний об'єкт і характеризується певним способом відображення об'єкта. Об'єктом економічної свідомості є економічна сфера суспільного життя. Вона містить в собі як мінімум 4 зрізу: виробничі процеси; сукупність технологічних, економічних та управлінських відносин, які в своїй взаємозв'язку виступають як господарські відносини; безліч економічних (господарюючих) суб'єктів, які є носіями економічних відносин; нормативний зріз, що упорядковує і регулює весь цей різноманітний світ (норми соціальні, правові та інші). Характерно, що економічна свідомість не тільки відображає економічну сферу суспільства, а й накладається і заломлюється, як крізь призму, через соціальні відносини, поза якими не існує економічних структур. Також доцільно зазначити, що економічна свідомість існує в таких формах: уявлень, суджень, оцінок, переконань суб'єктів економічних відносин, т. Е. Системи поглядів окремих людей (або їх груп) на закономірності економічного розвитку, суть економічних явищ і причини їх виникнення, а також сформованих наукових знань об'єктивно відображають суть, закономірності та причинно-наслідкові зв'язки економічних процесів; цінностей і норм, що регулюють поведінку і діяльність людей, в тому числі в сфері економіки; цілей і установок, Які фіксують бажані результати господарської діяльності в майбутньому; економічних інтересів; переваг, смаків, настроїв, емоцій, Що створюють певний фоновий ефект для прийняття рішень в тому числі в господарській діяльності (це - емоційний компонент економічного свідомості) [2]. Враховуючи те, що Україна має могутній індустриальний і науково-технічний потенціал, підготовлені кадри, недоцільно обирати модель ринкової економіки, в якій переважає дрібна приватна власність і економіка регулюється виключно ринковими законами. Цей шлях був

би не прогресом, а регресом і вів би до часів Адама Сміта та відповідних методів економічного життя, де все вирішувало вільне ціноутворення у «стихійному режимі», самопливом. Такий шлях не тільки неефективний, а й призводить до надзвичайно великих втрат у всіх сферах життя, відкидає суспільство назад на десятки років.

Орієнтиром при переході до ринкової економіки для України повинні бути сучасні розвинені країни, для яких характерна змішана економіка, що ґрунтується на різних формах власності, однак домінуючою при цьому є приватна власність, високий ступінь конкуренції та помірковане державне втручання в економіку, високий соціальний захист населення, - соціальна орієнтація щодо економічного розвитку. Характерними рисами сучасного розвиненого ринку є висока організованість, інтелектуальне кадрове забезпечення його інституцій, науково обґрунтовані правові засади [4]. Україна має будувати таку модель ринкової економіки, яка найбільше відповідає особливостям її розвитку, структурі економіки, географічному положенню, менталітету народу. Ось в цьому значну роль відіграє економічна свідомість.

На думку багатьох вчених, в економічній свідомості можна виокремити дві складові: предметну свідомість, тобто осмислення економічних процесів та явищ, що існують поза людиною, і самосвідомість, тобто осмислення людиною себе як суб'єкта економічних відносин, аналіз власних уявлень, думок, почуттів, переживань, вольових імпульсів, інтересів, цілей, поведінки, дій, місця в системі виробничих відносин тощо. Зауважимо, що для реалізації економічних можливостей людини, адекватної поведінки в суспільстві важливими є обидві складові. Якщо людина правильно, адекватно осмислює навколишні економічні процеси та явища, то вона зможе і адекватно діяти. Не менше важливу роль в економічному житті відіграє правильна, адекватна самооцінка суб'єктом своїх можливостей, дій як суб'єкта економічної діяльності. Адекватна самооцінка передбачає критичне відношення до себе, постійне співставлення своїх можливостей, думок, дій і їх результатів з тими, що їх вимагають, диктують закони економічного розвитку, об'єктивна реальність. Неадекватна самооцінка обертається волюнтаризмом і суб'єктивізмом в економіці, які гальмують економічний розвиток [3].

Емоційна сфера економічної свідомості охоплює психічні переживання та хвилювання, викликані певними економічними процесами та явищами, а також оцінку людиною того чи іншого конкретного явища, з яким вона має справу. В емоціях економічні явища відображаються не у вигляді образів, не самі по собі, а у відношенні до людини, суспільства, їх потреб, інтересів та ідеалів. Скажімо, такі економічні явища, як безробіття, інфляція, зростання вартості життя і т. ін. відображаються у вигляді стресових станів, відчаю, горя, ненависті т. п. Емоційна сфера економічної свідомості в значній мірі визначає поведінку суб'єктів економічної діяльності. Більше того, як переконує світовий досвід розвитку підприємництва, на поведінку суб'єктів господарської діяльності робить відповідний вплив емоційна сфера будь-якої свідомості, а не тільки економічної [4].

Мотиваційно-вольова сфера економічної свідомості включає в себе мотиви, інтереси, потреби суб'єкта в єдності зі здатністю досягати мети, тобто здатністю до активних дій в напрямі досягнення усвідомленої мети. Мотиваційно-вольова сфера економічної свідомості чи не найбільше впливає на економічну поведінку суб'єктів економічної діяльності: спонукає до активної трудової діяльності або гальмує цю останню. Усвідомлюючи, що рівень заробітної плати є нижчим від його трудових зусиль, суб'єкт господарської діяльності буде прагнути або добитися підвищення заробітної плати, або працюватиме з меншими затратами робочої сили. Зважаючи на вище сказане, економічна свідомість буде сприяти розвитку ринкової економіки України, якщо враховувати її у таких факторах: формування економічної стратегії; реалізація інтересів покупця і продавця; відтворення рівноваги в економіці; створення ринкової інфраструктури, де конкуренція і вільне ціноутворення будуть функціонувати як необхідні інституції ринку; встановлення права власності на засоби виробництва і продукцію; врахування меж альтернативності, яка зумовлена об'єктивними та суб'єктивними чинниками [4].

Висновок. Таким чином, особливістю економіки України є те, що перед початком ринкових трансформацій вона являла собою адміністративно-командний тип, де домінував тотальний монополізм: власності, централізовано-директивного прийняття рішень і технологічний монополізм. Оскільки, ринкова економіка України прагне до модернізації, то відтворюючи ринкові інституції, не можна забувати, що ринок будують люди, від їхніх свідомості, бажання, розуміння залежить дуже багато. Якщо суспільна свідомість не буде настроєна на ринкову хвилю, ринок не формуватиметься. Цей процес може затягтись, а то й

пiти у якомусь iншому напрямi. Економiчна свiдомiсть вiдiграє велику роль в життi суспiльства, передусiм в його виробництвi, вона може сприяти його зростанню, а може бути його гальмом.

Лiтература

1. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/2015101166631/politekonomiya/ekonomichna_svidomist_ekonomichne_mislennya.

2. Економiчна теорiя. – Пiдручник. – К. 2001.

3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://um.co.ua/10/10-8/10-87613.html>

4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/25/1766.html>

5. Словник – довiдник з економiки. – Харкiв. – 2002.

6. Чигур, Р. Ю. Екологiчна культура українського суспiльства. Роль держави та громадського суспiльства у її формуваннi [Текст] / Р. Ю. Чигур // Свiтогляднi та соцiокультурнi засади формування модерної української нацiї : монографiя / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнаевич, М. I. Гурик [та iн.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопiль : ТНЕУ, 2015. – С. 158-190.

7. Чигур, Р. Ю. Феномен глобалiзацiї: соцiально-фiлософський аналiз / Р. Ю. Чигур // Науковi записки Нацiонального унiверситету «Острозька академiя»: Серiя «Фiлософiя», Острог, 2015. – Випуск 18. – С. 96-102

8. Шумка М., Гончарук Т. Основнi iдеї прагматизму: iстиннiсть чи кориснiсть / Михайлина Шумка, Тетяна Гончарук // Матерiали III Мiжнародних фiлософсько-економiчних читань 25-26 травня 2010 року, Львiв.

•